

rimoni

MARC DALMAU I TORVÀ. Cooperativa La Ciutat Invisible

CARN I PEDRA: EL PATRIMONI COOPERATIU

El desembre passat la UNESCO reconeixia el cooperativisme com a patrimoni immaterial de la humanitat. Sens dubte, la distinció és una bona notícia per a tots aquells que pretenem contribuir a generalitzar la pràctica cooperativa a la societat i una expressió del fet que, lluny de desaparèixer, segueix vigent en ple segle XXI. Ara bé, tot i que es tracta d'un reconeixement nominal important, és un punt de partida necessari però no suficient per a la salvaguarda i l'extensió del cooperativisme. Les qüestions del patrimoni sempre han estat controvertides. Com la memòria, el patrimoni s'ocupa del passat, però es construeix en el present. De fet, és un intent de donar continuïtat al pretèrit, amb la generació de processos de reconeixement que dotin les comunitats d'un sentiment d'identificació i continuïtat respecte a les generacions precedents. Però la consideració patrimonial no és mai neutral, sinó que està imbuïda de relacions conflictives de poder (de classe, culturals, d'ètnia o de gènere), decisives per poder escatir què és patrimonialitzable o què no. El patrimoni, per tant, és un camp de batalla cultural entre grups socials diferents per la reproducció dels valors socials que tal pràctica vol conservar o encarnar. La contesa, doncs, és tractar de recuperar certes pràctiques emancipadores per incardinar-les dins l'experiència actual.

Aquest article mostra un moviment tàctic actual de recuperació del llegat del cooperativisme obrer del primer terç del segle XX a Barcelona. Un exemple de com la recerca històrica, en combinació amb l'autoorganització del teixit associatiu, pot suposar l'obertura estratègica de tot un camp de possibilitats de cara la recuperació del patrimoni cooperatiu.

La lluita per la reapropiació del patrimoni cooperatiu

Com diu Sennett, les ciutats són fetes bàsicament de carn i pedra. La carn és finita, té data de caducitat; però no la pedra, que perdura malgrat els canvis d'ús. Tot i això, la pedra necessita la carn (les persones) per construir-se, usar-se i (re)produir-se. La carn identifica i pot recordar, té memòria,

i per tant perviu, s'encarna, està viva en altres carns (els descendents). Ara bé, quan es trenca la transmissió intergeneracional, el record es difumina, la memòria es vincla, i finalment, o s'esborra definitivament o es converteix en història. Què en queda, de la florecent Barcelona cooperativa de 1930 que agrupà deu mil famílies en una cinquantena d'entitats amb una seixantena d'edificis cooperatius? A simple vista, aparentment poc o res. Però analitzem-ho detalladament, perquè la història pot treballar sobre el present per produir un futur anterior, en què la memòria reviscoli i generi noves experiències de transformació amb vinculacions amb un temps pretèrit que creïem mort.

La Flor de Maig (1915). Font: Arxiu Històric del Poblenou

A partir de 2008, des de La Ciutat Invisible endegàrem una primera exploració sobre el cooperativisme obrer al barri de Sants de Barcelona. Una de les coses que aviat vam descobrir és que sota l'aparença de vells edificis abandonats —que havíem vist tota la vida al barri— s'amagaven el que havien estat esplendorosos edificis cooperatius. Ja d'antuvi sabíem que les cooperatives consolidaven la seva trajectòria amb la construcció d'un edifici, que solia ser fruit de l'estalvi mancomunat i les dures jornades d'autoconstrucció dominical. També sabíem que l'edifici del carrer Premià, 15 (seu de les federacions de cooperatives de treball i consum) havia estat una vella cooperativa, L'Empar de l'Obrer, i que, per tant, representava un digne episodi de recuperació patrimonial. En aquell context, mitjançant la recerca, localitzàrem més

patrimoni) (re

d'una vintena d'edificis històrics cooperatius; la mera identificació d'aquells vestigis de pedra generà un procés de recuperació que culminà en alguns casos en la «reconquesta» dels mateixos. De la recerca –recuperació intangible de memòria– es passà així a la rehabilitació material –presa de possessió tangible– de les infraestructures cooperatives. De la privatització a la comunalització. Pura recerca aplicada.

Un dels casos més paradigmàtics fou el de l'edifici de la cooperativa La Lleialtat Santsenca, al número 31 del carrer Olzinelles. Fins aleshores, el saber popular hi rememorava una fàbrica de torrons i una sala de festes. La recerca (re)descobrí que l'edifici havia estat un dels més imponents del cooperativisme català. La reivindicació històrica i la necessitat contemporània d'espais per a entitats aviat es conjugaren amb la creació de la Plataforma La Lleialtat Santsenca. Una plataforma que pressionà l'ajuntament per recuperar l'edifici (en aquell moment abandonat) i que inicià un procés participatiu per decidir els futurs usos de l'equipament. L'engranatge funcionà a la perfecció i el desembre de 2010 l'ajuntament es comprometé a adquirir i rehabilitar l'edifici. Sense moure'ns de Sants, un altre exemple d'edifici en procés de recuperació és el de la cooperativa Model del Segle XX, al carrer Violant d'Hongria, 151. En aquest cas, la finca (una discoteca) ha estat expropiada fa pocs anys, afectada pel Pla General Metropolità. Tot i que el seu futur encara està en litigi, de moment

l'ajuntament ha cedit temporalment l'immoble al Casal de Joves i a la Federació de Carrers de la Festa Major del barri, mentre s'espera una desafectació urbanística que permetria salvar-lo de forma definitiva.

Un cop acabada la recerca a Sants, vam prosseguir amb la labor de recuperar la memòria cooperativa de la ciutat, en aquest cas al Poblenou, on també identificàrem una nodrida xarxa d'entitats i edificis cooperatius. El maig de 2012, de forma paral·lela, l'edifici central de l'emblemàtica cooperativa La Flor de Maig quedà buit, després que el consistori n'expulsés l'històric Ateneu Popular Flor de

Maig. A partir d'aquell moment, una intensa campanya en reclamà l'ús i el teixit associatiu ocupà l'edifici durant l'octubre d'aquell mateix any. Després d'una defensa aferrissada, el març de 2014 l'ajuntament acabà per cedir l'edifici al veïnat. Un darrer exemple paradigmàtic de recuperació del patrimoni cooperatiu s'ha portat a terme a la Barceloneta, amb el cas de la reivindicació de l'edifici de la cooperativa El Segle XX, al número 1-3 del carrer Atlàntida. Un altre cas obert que, malgrat el compromís d'expropiació per part de l'ajuntament, segueix pendent de resolució.

Tots aquests exemples ens parlen de la recuperació de la carn i la pedra o de la victòria de la memòria sobre l'oblit.

Però, en qualsevol cas, més enllà de la recuperació d'edificis, el repte més difícil segueix sent la recuperació contemporània del patrimoni immaterial del moviment cooperatiu. Les cooperatives obreres de consum foren institucions del comú que catalitzaren la resolució material col·lectiva de necessitats (econòmiques, polítiques, socials i culturals) d'una bona part de la població treballadora de la ciutat, a partir de l'autogestió solidària i la cooperació social. Foren institucions eminentment comunitàries que serviren per obrir espais de trobada amb una sociabilitat diferencial i també per construir identitats localitzades en territoris concrets, els barris. Les cooperatives, conjuntament amb tota la miriada d'institucions proletàries (sindicats, ateneus, mutualitats, escoles i grups –teatral, excursionistes, naturistes, esperantistes, corals), formaren

una important cultura obrera, que vertebrà, materialment i simbòlicament, la Barcelona dels barris populars, la ciutat proletària. Com salvaguardar els aprenentatges d'aquest patrimoni intangible? Com actualitzar aquelles pràctiques autogestionàries per crear una hegemonia social quotidiana als barris? A tall de conclusió sempre oberta, de moment podem asseverar que el millor reconeixement possible al cooperativisme, més enllà de la seva consideració com a patrimoni, és la implementació pràctica efectiva, fent que les cooperatives esdevinguin experiències socialment significatives en l'actualitat.

La Lleialtat Santsenca el dia de la inauguració (20 de maig de 1928). Font: Ateneu Enciclopèdic Popular

